

NOTĂ PRIVIND O INSCRIȚIE A LEGIUNII A V-A MACEDONICA DIN CASTRUL ROMAN DE LA SLĂVENI

Dorel Bondoc*

Rezumat: *O inscripție cu locul necunoscut al descoperirii, publicată cu câteva decenii în urmă, a fost identificată recent într-un jurnal al sitului arheologic Slăveni. Mai exact, inscripția a fost găsită în timpul săpăturilor arheologice din sectorul Porta Praetoria al castrului, unde fusese refolosită ca material de construcție.*

Este un fragment dintr-o stelă funerară aparținând mormântului unui beneficiarius, veteran al Legiunii V Macedonica. Dacă există vreo legătură între această inscripție și țiglele șampilate ale legiunii descoperite în castru, în sensul prezenței unui detașament al legiunii la Slăveni, rămâne de văzut.

Abstract: *An inscription with the unknown place of discovery, published a few decades ago, was recently identified in a diary of the Slăveni archaeological site. Specifically, the inscription was found during the archaeological excavations in the porta praetoria sector of the fort, where it had been reused as construction material.*

It is a fragment of a funerary stele belonging to the tomb of a beneficiarius, a veteran of the Legio V Macedonica. If there is any connection between this inscription and the stamped tiles of the legion discovered in the fort, in the sense of the presence of a detachment of the legion in Slăveni, it remains to be seen.

Cuvinte-cheie: Inscripție, Legiunea V Macedonica, trupe auxiliare romane, castru, Slăveni.

Key-words: Inscription, Legio V Macedonica, Roman auxiliary, fort, Slăveni.

Castrul roman de la Slăveni este unul dintre cele mai cunoscute monumente de acest gen din Oltenia. Locația sa în cadrul limesului alutan, dimensiunile mari (este cel mai mare castru de piatră din Oltenia), precum și bogăția și diversitatea materialelor arheologice îl recomandă din toate punctele de vedere.

Până în prezent, nu era cunoscută nici o inscripție pe piatră a legiunii V Macedonica, care să fi fost descoperită la Slăveni¹. Sunt binecunoscute în schimb țiglele șampilate cu numele abreviat al acestei unități militare², descoperite în castru.

În urmă cu ceva vreme, publicam un fragment dintr-o stelă funerară de calcar (fig. 1-2) de la Muzeul Olteniei Craiova, cu loc de descoperire necunoscut³; în lipsa oricărui indicii sau informații presupuneam atunci (eronat), că piesa ar putea proveni de la Sucidava.

Text păstrat:

.....
...N.....DVS
...G V M EX
.....OS VIX
.....

Propunere de completare:

* Doctor, Muzeul Olteniei Craiova, e-mail: dorelbondoc@yahoo.com.

¹ Despre castrul și așezarea romană de la Slăveni: Tudor *et al.*, 2011.

² Tudor, 1974-1975, pp. 13-22; IDR, II, p. 208, nr. 522; Bondoc, 2010, pp. 38-53.

³ Bondoc, 1997, p. 274, nr. 5; Bondoc, 2004, p. 89, nr. 124.

[D(is) M(anibus)]

.....
N.....dus
 [vet(eranus) le]g(ionis) V M(acedonicae) ex
 [b(ene)f(iciario)(?) c]o(n)s(ularis) vix(it)
 [an(nis)...] mil(itavit)
 [an(nis)...]

Zeilor Mani. ...N...dus, veteran al legiunii a V-a Macedonica, fost beneficiar consular, a trăit ... ani, a luptat ... ani.

Defunctul fusese *beneficiarius consularis* și veteran al legiunii a V-a Macedonica. *Beneficiarii consularis* erau subofițerii aflați în slujba guvernatorului unei provincii, cu însărcinări speciale⁴, având atribuții legate de paza și întreținerea drumurilor, a comunicațiilor poștale și a încasării taxelor de circulație.

Examinarea carnetelor de săpături ale profesorului D. Tudor redactate pe șantierul arheologic Slăveni⁵, mi-a relevat faptul că inscripția respectivă a fost descoperită în acest castru, în timpul săpăturilor arheologice din anul 1975. Piesa a fost practic găsită în zidăria porții praetoria a castrului, fiind reutilizată acolo ca material de construcție.

Fig. 1. Inscripția unui fost beneficiar consular, veteran al legiunii a V-a Macedonica, descoperită în *porta praetoria* a castrului Slăveni. Foto (după Bondoc, 2004).

⁴ Ardevan, 1991, p. 163, cu bibliografia veche; mai recent: Nelis-Clément, 2000.

⁵ Tudor, 1975, mss., p. 145.

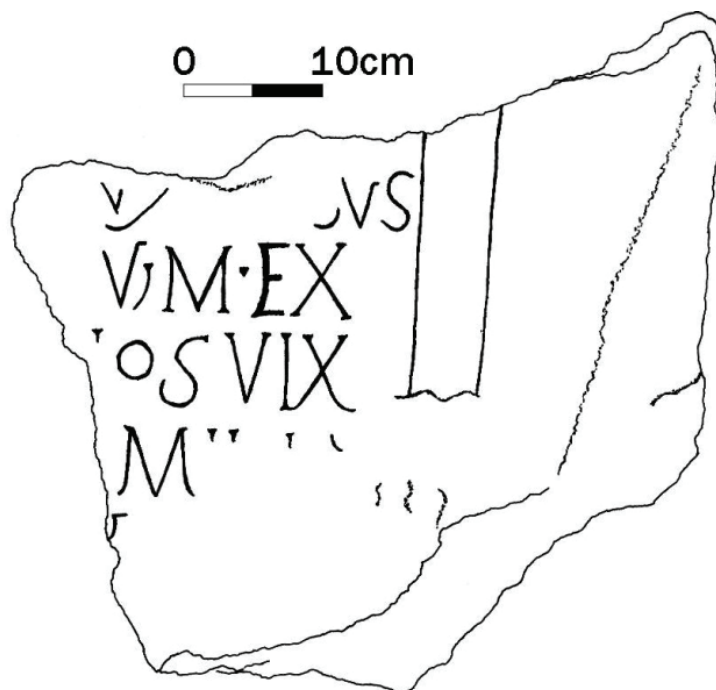

Fig. 2. Inscripția unui fost beneficiar consular, veteran al legiunii a V-a Macedonica, descoperită în *porta praetoria* a castrului Slăveni. Desen (după Bondoc, 1997).

Reutilizarea unui monument funerar ca material de construcție reprezintă în primul rând o profanare a mormântului căruia i-a aparținut (Iulius Paulus, I, 21, 8⁶). Dacă mai ținem cont și de faptul că în cazul de față este vorba despre un fragment al respectivei stele funerare, atunci ne putem gândi că a fost mai întâi extrasă din zona sepulcrală, apoi spartă în mai multe bucăți și abia după aceea s-a trecut la refolosirea sa secundară. Așadar, în pofida legislației romane ce proteja proprietatea funerară, se pare că au existat abateri de la aceste reguli și nu discutăm aici despre furturi sau vandalizări.

Pe de altă parte, zidirea unui fragment de monument funerar în poarta unui castru, așadar într-o construcție militară romană, ne sugerează că avem de-a face cu o operațiune oficială sau cumva autorizată. Și cu siguranță, așa cum se va vedea mai jos, nu a fost singura de acest fel. De ce au procedat autoritățile romane de pe granița provinciei Dacia Inferior la o atare operațiune, urmează să discutăm în continuare. Începem prin a trece în revistă și alte manifestări de acest gen, în zonele învecinate.

Vom începe cu Romula, capitala provinciei, acolo unde din necropola de nord a orașului au fost spoliaste mai multe monumente funerare spre a fi folosite ca materiale de construcție în zidul lui Filip Arabul; constatări ale acestui fapt au fost făcute în timpul săpăturilor din anul 1968⁷, 1970⁸ și 2007⁹. Mai mult, există situații în care mai multe morminte au fost afectate (tăiate sau suprapuse) de amenajarea zidului¹⁰. Momentul cronologic în care s-a petrecut acest fapt este anul 248, adică imediat după războiul cu carpii din anul 247.

În castrul roman de la Răcari, în pavajul turnului de nord (din dreapta intrării¹¹) al porții praetoria a fost reutilizat ca material de construcție, un fragment de stelă funerară din secolul al II-

⁶ *Non vidi*, apud https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/Paul1_Scott.htm, accesat în data de 30.08.2021.

⁷ Popilian, 1968, mss.

⁸ Tudor, 1970, mss.

⁹ Negru *et al.*, 2007, p. 110; Petolescu, 2016, pp. 84-85.

¹⁰ Babeș *et al.*, 2020, pp. 106-107, mormintele C 220, C 223, C225, C 227 și C 228.

¹¹ Florescu, 1931, p. 18.

lea¹². O piesă similară, de data asta de la împăratul Caracalla a fost descoperită în zidăria porții principale *dextra*¹³. De asemenea, un leu funerar și un alt fragment de stelă funerară au fost refolosite la o construcție din piatră în sectorul *latus sinistrum*¹⁴, cândva la mijlocul secolului al III-lea. În sfârșit, o a treia bucată de stelă funerară a fost reutilizată la repararea incintei vestice a castrului, pe sectorul *retentura dextra*¹⁵.

Mai putem invoca aici o situație analoagă din termele castrului roman de la Drobeta. Astfel, în timpul săpăturilor arheologice din perioada interbelică conduse de Al. Bărcăcilă a fost descoperit un bogat material arheologic, între care și o stelă funerară reutilizată aici ca material de construcție¹⁶. Într-o vreme de normalitate așa ceva ar fi fost de neconceput.

Cele patru situații surprinse la Romula, Răcari, Drobeta și Slăveni (mai sunt și altele) reflectă o situație existentă în sudul Daciei pe la mijlocul secolului al III-lea, anume, deposedarea cimitirelor de monumentele funerare realizate din piatră, în vederea reutilizării acestora la ridicarea ori repararea unor construcții cu caracter militar. De la această regulă nu a făcut însă excepție, nici restul provinciei¹⁷. Practic, funcția funerară pentru care au fost realizate respectivele monumente a fost ignorată sau anulată, iar memoria defuncțiilor și sacralitatea mormintelor nu au contat. Monumentele funerare erau cele care practic asigurau memoria defuncțiilor, care în acest fel a fost dată uitării.

Evenimentul pare greu de înțeles pentru o civilizație care și-a realizat cele mai reprezentative monumente și edificii din cărămidă și piatră, cea din urmă adusă uneori de la mare distanță. Pe de altă parte, trebuie spus că orice construcție, fie ea și de piatră, după o perioadă de timp necesită lucrări de reparații și mentenanță¹⁸. Asta înseamnă materiale de construcție (piatră, cărămizi, țigle, var) și forță de muncă, lucruri de care romanii nu au dus niciodată lipsă. De ce a fost nevoie de profanarea cimitirelor și devalizarea lor de monumentele funerare? În lipsa unor informații scrise, nu ne rămâne decât să judecăm în funcție de contextul istoric și de descoperirile arheologice.

Legislația romană făcea distincție între mormântul propriu-zis (*sepulchrum*) și monumentul funerar de deasupra sa (*monumentum*)¹⁹. În ambele situații legile romane prevedeau cumva inviolabilitatea lor, în cazul nerespectării acesteia aplicându-se pedepse drastice. Existau însă și excepții de la această regulă (*Digestae*, XI, 8, 5.1²⁰; Marcianus, *Institutes*, Book III²¹), astfel că fără îndoială decizia extragerii monumentelor funerare din cimitire și utilizarea lor ca materiale de construcție a putut fi motivată juridic.

Altfel, a fost emisă și ipoteză mult mai rezonabilă, conform căreia aceste monumente funerare ar fi fost luate din cimitire (sau sectoare ale acestor cimitire) care erau abandonate și lăsate în paragină²², ceea ce nu este absolut deloc exclus. Situații de genul acesta trebuie să se fi întâmplat frecvent. Au existat multe cazuri când anumite unități militare au primit ordin să-și schimbe sediul de garnizoană. Militarii acestor unități și-au putut lua cu ei familiile și bagajele, morții însă nu. Cimitire întregi trebuie să fi rămas abandonate și în paragină, neavând cine să le îngrijească. Monumentele lor au constituit astfel, o sursă de materiale de construcții, lesne de accesat. Până în zilele noastre inclusiv, pot fi întâlnite astfel de situații cu cimitire abandonate, mai ales dacă o așezare a fost părăsită.

¹² IDR, II, p. 91, nr. 164.

¹³ Tudor, 1968, p. 302, și p. 534, supplementum epigraphicum, nr. 427.

¹⁴ Bondoc, Gudea, 2009, p. 144, nr. 23 și p. 146, nr. 37.

¹⁵ Inedit, săpături 2017.

¹⁶ Bărcăcilă, 1939, pp. 153-154, nr. 2; IDR, II, pp. 38-39, nr. 35, cu bibliografia.

¹⁷ Hügel, 2003, pp. 74-78.

¹⁸ Isac, 2006-2007, p. 132.

¹⁹ Despre aceste aspecte (Ulpianus): Thomas, 2004, pp. 46-48; Mureșan, Mureșan, 2016, pp. 844-845.

²⁰ *Non videtur*; apud <https://www.thelatinlibrary.com/justinian/digest11.shtml>.

²¹ *Non videtur*; apud https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/D47_Scott.htm#XII.

²² Hügel, 2003, p. 76.

Încercând să depășim această dilemă, momentul trebuie să fi fost totuși unul de criză majoră, probabil nemaieexistând timpul și cadrul necesar exploatării și aducerii pietrei din carierele aflate la oarecare distanță. Într-o altă ordine de idei, ne putem închipui că forța de muncă (armata) capabilă să efectueze astfel de operațiuni, nu-și mai permitea această activitate, fiind angrenată în războaie pe termen lung.

Singurul moment ce întrunea toate aceste impedimente, nu poate fi altul decât cel imediat de după războiul cu carpii de la mijlocul secolului al III-lea. Această constatare este valabilă cel puțin pentru teritoriul Daciei Inferior (vestul Olteniei). Nu mai puțin de cinci inscripții de la Romula - capitala provinciei- atestă ridicarea zidului lui Filip Arabul din jurul orașului, în anul 248²³. La ridicarea zidului au fost reutilizate monumente funerare romane spoliaste din necropola de nord a orașului²⁴. Profitând de concentrarea unor forțe militare considerabile (aduse din alte provincii precum Moesia Superior sau Germania Superior), împăratul a dispus ridicarea zidului care-i poartă numele (denumirea zidul lui Filip Arabul este modernă). Rezultă că aceasta este data la care pe limesul Olteului inferior au fost efectuate reparații ale fortificațiilor, utilizându-se monumente funerare (sau votive) romane mai vechi.

Castrul de la Slăveni se află la numai 19 km sud de Romula, prin urmare nu putea avea o situație mai fericită. Reutilizarea monumentului funerar ce a constituit prilejul acestei discuții se va fi făcut în aceeași vreme în care la Romula era ridicat zidul lui Filip Arabul.

Nu putem exclude nici posibilitatea ca acest eveniment sau alte evenimente similare să se fi petrecut mai devreme, însă toate argumentele ce le avem la îndemână, converg spre această dată. Momentul ridicării zidului lui Filip Arabul în anul 248, se poate constitui într-un reper cronologic, în acest sens.

*

La o primă vedere ar fi tentant să corelăm inscripția funerară reutilizată la *porta praetoria* a castrului de la Slăveni, cu țiglele șampilate ale legiunii a V-a Macedonica²⁵ descoperite în castru (fig. 3-4). Asta ar însemna cumva o acreditare a prezenței unui detașament al legiunii a V-a Macedonica, la Slăveni. Dar drept este și faptul că între această inscripție și țiglele șampilate de cărămidarii legiunii, nu este obligatoriu să existe neapărat o relație.

Fig. 3. Țiglă cu șampilă legiunii a V-a Macedonica descoperită în castrul de la Slăveni (desen, după IDR, II).

²³ IDR, II, pp. 144-148, nr. 324-328; Tudor, 1978, p. 184.

²⁴ Babeș *et al.*, 2020, pp. 164-165.

²⁵ Despre legiunea a V-a Macedonica: Ritterling, 1925, col. 1572-1585; Bărbulescu, 1987, pp. 16-18.

Fig. 4. Fragment de țiglă cu ștampila legiunii a V-a Macedonica, descoperită în castrul de la Slăveni (foto după Bondoc, 2010).

BIBLIOGRAFIE

- Ardevan, R. 1991. Beneficiarii în viața civilă a provinciei Dacia. *Ephemeris Napocensis* 1, pp. 163-171.
- Babeș, M., Bondoc, D., Nicolae, C. 2020. *Necropola plană birituală de la nordul orașului Romula*. Craiova.
- Bărbulescu, M. 1987. *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea V Macedonica și castrul de la Potaissa*. Cluj-Napoca.
- Bărcăcilă, A. 1939. Știri noi din preajma Porților-de-Fier: Drubeta, Transdrubeta, Transdierna. *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice* 32, pp. 152-174.
- Bondoc, D. 1997. Câteva piese sculpturale și epigrafice aflate la Muzeul Olteniei Craiova. *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie* 3, 48, pp. 271-275.
- Bondoc, D. 2004. *Inscripții și piese sculpturale. Muzeul Olteniei Craiova / Roman inscriptions and sculptural pieces. The Museum of Oltenia, Craiova*. Craiova.
- Bondoc, D. 2010. The detachment of Legio V Macedonica from the Roman fort of Slăveni. *Arheologia mileniului I p. Chr. Cercetări actuale privind istoria și arheologia migrațiilor*. București, pp. 38-53.
- Bondoc, D., Gudea, N. 2009. *Castrul roman de la Răcari. Încercare de monografie*. Cluj-Napoca.
- Florescu, G. 1931. *Castrul roman de la Răcari-Dolj. Săpăturile arheologice din 1928 și 1930*. Craiova.
- Hügel, P. 2003. *Ultimele decenii ale stăpânirii romane în Dacia (Traianus Decius – Aurelian)*. Cluj-Napoca.
- IDR, II. 1977: Florescu, G., Petolescu, C.C. (eds.). *Inscripțiile Daciei romane, II. Oltenia și Muntenia*. București.
- Isac, D. 2006-2007. Reparații și reconstrucții în castelele Daciei romane în a doua jumătate a secolului III p. Chr. (o nouă analiză a fenomenului). *Ephemeris Napocensis* XXVI-XXVII, pp. 131-163.
- Mureșan, L. M., Mureșan, I. 2016. *Violatio sepulchri - between the legal concept and Roman funerary practice in the Balkans*. D. Micle, A. Stavilă, C. Oprean, S. Forțiu (eds.), *In Honorem Adrian Bejan. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie*. Szeged, pp. 843-860.

Nelis-Clément, J. 2000. *Les Beneficiarii: Militaires et administrateurs au service de l'Empire (Ier s. a.C. - VIe s. p.C.)*. Paris - Bordeaux.

Negru, M., Gherghe, P., Amon, L., Mihai, G. 2007. Noi informații cu privire la centura de apărare a orașului Romula (jud. Olt). Campania 2007. *Drobeta XVII*, pp. 109-115.

Popilian, G. 1968. *Romula. Jurnal de șantier, anul 1968* (în manuscris).

Ritterling, E. 1925. Leg. V Macedonica. *Paulys Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft XII.2*, Stuttgart, col. 1329-1829.

Thomas, Y. 2004. *Res Religiosae: On the Categories of Religion and Commerce in Roman Law*. A. Pottage, M. Mundy (eds.), *Law, Anthropology and the Constitution of the Social Making of Persons and Things*. Cambridge, pp. 40-72.

Tudor, D. 1968. *Oltenia romană*. ediția III-a, București.

Tudor, D. 1970. *Raport de activitate despre săpăturile arheologice de la Romula-Reșca în 1969*. București (în manuscris).

Tudor, D. 1974-1975. Trupele din castrul roman de la Slăveni pe Olt. *Studii și materiale de muzeografie și istorie militară* 7-8, pp. 13-22.

Tudor, D. 1975. *Slăveni. Jurnal de săpătură, anul 1975* (în manuscris).

Tudor, D. 1978. *Oltenia romană*. ediția IV-a, București.